

sugestii noi și un material prețios pentru generalizări și clarificări al căror interes poate fi subliniat și semnalizat îndeosebi juriștilor moderni ⁴.

Valentin Al. Georgescu

BRÓSZ RÓBERT, *Nem teljes jogu polgárok a római jogforrásokban*, Budapest, Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 1964, 301 p.

În editura juridică din Budapesta a apărut la sfârșitul anului trecut cartea profesorului Brósz, care este un studiu de ansamblu al persoanelor din societate romană lipsite de drepturi depline. Studiul prezintă un deosebit interes atît prin felul cum autorul a conceput această problemă, prin punctele noi de vedere aduse în materia studiată și, putem adăuga, și prin concluziile trase. Autorul arată că izvoarele dreptului roman ne documentează clar că dreptul a fost un instrument în minile clasei dominante, cu ajutorul căruia aceasta a creat diferite categorii printre cetățenii romani liberi, căutînd să le restrîngă deplinul exercițiu al drepturilor. În afară de ideea care străbate întreaga carte, că dreptul a fost folosit de clasa dominantă la Roma atît pentru a-și întări situația politică cit și pentru a înlătura din viața politică anumite categorii de cetățeni liberi, sau pentru a le împiedeca acestora accesul la puterea statală, este interesantă menționarea din partea autorului a anumitor măsuri privind direct viața privată a acestor categorii de cetățeni, care măsuri, după cum arată autorul, nu aveau alt scop decît acela de a demoraliza masele pentru a le putea astfel ține mai bine subjugate. În lumina acestor idei diriguitoare ale studiului, autorul analizează alături de situația săracilor la Roma și pe aceea a libertîilor, a femeilor, a meșteșugarilor și a micilor comercianți, a acelor care din cauza religiei lor nu aveau deplinătatea drepturilor, a colonilor și a curialilor.

Credem că în cadrul acestui studiu se mai putea analiza și situația persoanelor *qui in servitute serviant*, ceea ce ar fi completat tabloul prezentat de profesorul Brósz, care analizează de altfel amănunțit situația fiecăreia dintre categoriile sus-menționate, așa cum aceasta rezultă din textele juridice.

Fără a discuta fiecare capitol în parte, ne permitem să menționăm în mod deosebit analiza textelor privitoare la *ius patronatus*, precum și a obligațiilor care rezultau din acest *ius patronatus*, dînd posibilitate patronului să țină în puterea lui din punct de vedere social și politic pe libert. Poate că o punere la punct a unor amănunte cu privire la *operae*, ținînd seama de toate lucrările scrise în ultimul timp asupra subiectului, era utilă ¹.

⁴ Un mare penalist, ca I. Tanoviceanu, luînd drept bune constatările citate mai sus ale lui Mommsen (infirmate de lucrarea de față), le dădea un sens deformat. Tanoviceanu susținea că grecii au exaltat amnistia și i-au creat un termen tehnic (cum afirma Mommsen), pentru că urmașii « capriciile tiranice ale anarhismului plevei din straturile poporului grecesc ». În schimb îi laudă pe romani care (cum pretindea Mommsen) n-ar fi creat o terminologie tehnică pentru grațiere și amnistie, fiindcă « dezaproba, fiind preocupat să degajeze « regulile înțelepte, bazate pe principiile juridice ale statului roman » (*Tratat . . .*, III, p. 801). Este un exemplu de solicitare necorespunzătoare a istoriei dreptului, înainte chiar de exacta cunoaștere a faptelor solicitate. Deși amnistia este de origine sclavagistă, I. Tanoviceanu (care a vorbit și de greci), la p. 787 (*ibid.*), căutînd precedentele istorice obscure ale amnistiei, se oprește la cea acordată de regele Chilperic și relatată de Gregorius din Tours.

În schimb, pentru interesul problemelor de terminologie, semnalăm judicioasă observație a prof. V. Dongoroz (I. Tanoviceanu, *Tratat . . .*, III, p. 784, nr. 2102¹⁻²) că termenul de *grațiere* este necorespunzător cînd se aplică actului privind diferite categorii de infractori sau diferite infracțiuni; termenul tehnic cel mai potrivit ar fi cel italian, de *indulto*, de la *indulgentia generalis*, în sensul de grațiere plurală.

¹ Credem că era necesară și studierea lucrării lui J. Lambert, *Les operae liberti*.

La fel în ceea ce privește situația femeii în societatea romană care, cu toată situația ei inferioară așa cum rezultă din texte, avea o situație socială și un rol în societatea romană pe care nu-l întâlnim în alte state ale antichității, credem că autorul trebuia să explice această diferență dintre starea ei juridică și socială. Credem că din acest punct de vedere ar fi fost interesant de studiat în ce măsură o influență a civilizației etrusce s-ar putea constata în societatea romană.

Privitor la coloni și la instituția colonatului autorul arată legătura dintre contractul de închiriere a lucrurilor și originea colonatului, instituție a cărei dezvoltare complexă o urmărește în capitolul respectiv. În discuția asupra evoluției colonatului autorul aduce o contribuție originală foarte interesantă urmărind schimbările semantice ale cuvîntului *colonus* în izvoarele dreptului roman². Credem că nu este lipsit de interes să arătăm oricît de sumar aceste schimbări în înțelesul cuvîntului *colonus*. Forma cea mai veche și generală a cuvîntului este după profesorul Brósz, aceea de agricultor — acel care cultivă pămîntul. În timpul transformării Romei în imperiu mondial și ca o consecință a colonizărilor a luat naștere o altă accepțiune a cuvîntului, aceea de locuitor, cultivator trăind într-o colonie. După formarea instituției contractului de locație pe la sfîrșitul Republicii și la începutul imperiului cuvîntul *colonus* are în mod exclusiv semnificația de locatar, acel care ia cu chirie, închiriază. În perioada de declin a sclavagismului cuvîntul dobîndește o nouă semnificație — el își cîștigă sensul notoriu de colon ca termen tehnic, adică de persoană care este atașată pămîntului. Tot în acea perioadă apar anumite sinonime și alianțe de cuvinte. Printre acestea este important termenul *liber colonus*, care după autor spre deosebire de părerea lui Ranovitch nu desemnează o persoană liberă ci o persoană cu o condiție quasi-servilă care face tranziția între colon și serv.

În general cartea profesorului Brosz arată nu numai vaste cunoștințe în materie și o analiză aprofundată a izvoarelor studiate care duce de multe ori la expunerea unor puncte de vedere originale în materie, dar mai este și o meritorie lucrare de sinteză care ne prezintă acea parte a societății romane care a fost cel mai puțin studiată pînă acum.

Gh. Ciulei

MANUEL PELLICER CATALÁN, *Excavaciones en la necrópolis púnica «Laurita» del Cerro de San Cristóbal (Almuñécar, Granada)*. *Excavaciones arqueológicas en España* 17, Madrid (f. a.), Ministerio de Educacion Nacional, Direccion General de Bellas Artes, Servicio nacional de Excavaciones Arqueológicas, 66 p., 20 pl.

« Je ne doute pas que l'activité des spécialistes (espagnols) ne nous procurent bientôt une des plus agréables surprises du siècle en matière d'archéologie carthaginoise », scria în 1950 Pierre Cintas în cartea sa *Céramique punique*. În adevăr, asistăm în ultimii ani, prin sirguința nu numai a arheologilor spanioli, ci și a celor francezi, marocani și algerieni, la redescoperirea unei epoci importante din istoria bazinului extrem-occidental al Mării Mediterane și anume a aceleia a primelor contacte și a colonizării feniciene. O serie de descoperiri recente au făcut posibil ca această regiune a lumii antice să devină cîmpul cel mai prielnic de cercetare nu numai al arheologiei feniciene dar și a raportului ei cu lumea greacă, într-o vreme anterioară întemeierii coloniilor elene. Vom cita aici numai două dintre stațiunile cele mai importante: Mogador pe coasta marocană a Atlanticului (A. Jodin, Bull. d'Archéologie Marocaine,

² Ca urmare a studiului său intitulat *Les changements sémantiques du mot « Colonus » dans les sources du droit romain*, publicat în *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, tom. I, 1959.